

NATUUR EN landschap MEETJESLAND

BELGIË - BELGIQUE
P.B.
Gent X
3/5377

Ring Eeklo: PROTESTEER MEE

2

INTERVIEW MET
VOGELRINGER PAUL SCHOLLAERT

10

LAND VAN
KALE EN DURME ONDER DE LOEP

19

natuarpunt en partners
Meetjesland vzw

Herfst 2010

Jaargang 17 nr.3 (september-oktober-november)

Driemaandelijks

V.U.: Guido Steenkiste, p.a. K. Astridplein 1, 9900 Eeklo

Afgiftekantoor 9099 Gent X - Erkenningsnummer P902047

Prijs losse nummers: € 3

NATUUR EN LANDSCHAP MEETJESLAND

Inhoudstafel

1 Voorwoord

Actueel

- 2 Plannen voor de ring in Eeklo blijven doorgaan:
protesteer mee, stuur een brief

Verenigingsnieuws

- 5 Meetjeslandse Gordel: uitgeregend maar gesmaakt!
7 Ben jij een jonge lezer?
8 Gilbert Van Bastelaere postuum:
een nieuw leven voor oude boeken

Natuurstudie

- 9 Nieuws over het vogelringwerk in het Meetjesland
10 Paul Schollaert: de man achter
'Nieuws over het vogelringwerk in het Meetjesland'
12 Natuurportret: limonadewespen

Te velde

- 13 Ludo drukt af
14 In het voetspoor van Casimir
19 Het landschap in het Meetjesland (deel 4):
het land van Kale en Durme

Reservatenhoek

- 24 Dag van de Natuur:
aan de slag in onze natuurgebieden!

Milieu

- 26 Klimaatwijken, ook in Lovendegem!
27 Eén auto voor meerdere gezinnen
28 Natuurvoeding Hain Celestial in Aalter:
multinational met ecologische principes

30 Bladsnippers

31 Geboekstaafd

14 Gedicht

15 Groene agenda

Achterflap

- 34 Week van het Bos / Nacht van de Duisternis
Cursus zoogdieren

Eindredactie

Gaea Rysselaere
en Guido Steenkiste

De eindredactie
behoudt zich het recht
voor om artikels te wij-
zigen en in te korten.

Auteurs kunnen een
standpunt in eigen
naam publiceren, dat
daarom niet altijd wordt
gedragen door de
vereniging. In dat geval
wordt dit vermeld bij
het artikel.

Werken mee aan dit nummer

Daniel Acke
Karolien Bracke
Chris Bruggeman
Rita Cornelis
Rino dall'Asta
Christine De Bie
Robert De Lust
Ludo Goossens
Chantal Martens
Koen Martens
Jeffrey Matthijs
Wouter Ryckaert
Gaea Rysselaere
Paul Schollaert
Wim Slabbaert
Guido Steenkiste
Liesbeth Van den
Bossche
Henk Wallays
e.a.

Technische gegevens

Lay-out:
www.StevenDeDapper.be
Drukkerij:
Geers, Lochristi
(gedrukt op
recyclagepapier)
Oplage:
2.560 exemplaren

Foto cover

Goudviesbundelzwam
op beuk in Het Leen
(Ludo Goossens)

Bezoek onze website:

www.NPMeetjesland.be

Volg ons op Facebook

Dit tijdschrift driemaandelijks ontvangen?

Word lid van Natuurpunt: 24 euro / rekeningnummer 230-0044233-21 / vermelding 'nieuw lid Meetjesland' (abonnement Natuur en Landschap Meetjesland + Natuur.blad + nieuwsbrief afdeling)

Los abonnement op dit tijdschrift: 10 euro (buitenland: 15 euro)
rekeningnummer 890-2040272-05 / vermelding 'abonnement'
IBAN: BE96 8902 0402 7205 / BIC: VDSPBE91

Colofon

Natuurpunt en Partners Meetjesland vzw is een erkende regionale natuur- en milieuvereniging met als voornaamste doel bescherming, behoud, valorisatie en herstel van leefmilieu, landschap, natuur- en cultuurpatrimonium in het Meetjesland. De vereniging is werkzaam in Aalter, Assenede, Eeklo, Evergem, Kaprijke, Knesselare, Lovendegem, Maldegem, Nevele, Sint-Laureins, Waarschoot, Wachtebeke, Zelzate en Zomergem.

NPM werkt samen met haar lidverenigingen:

- Ginkgo Biloba
- Groencomité Maldegem
- Groene Beuk Aalter
- Imkersgilde Sint-Ambrosius Lembeke
- Interessesgroep Natuur Sleidinge
- JNM Aalter
- JNM Eeklo
- JNM Kreckenland
- Natuurpunt Aalter
- Natuurpunt Eeklo-Kaprijke-Evergem
- Natuurpunt Lovendegem
- Natuurpunt Maldegem-Knesselare
- Natuurpunt Meetjeslandse Kreken
- Natuurpunt De Ratel-Nevele
- Natuurpunt Waarschoot
- Natuurpunt Zomergem
- Velt Knesselare-Aalter
- Velt Krekengebied
- Velt Meetjesland
- Vogelwerkgroep Noord-Oost-Vlaanderen

NPM is aangesloten bij

Bond Beter Leefmilieu

natuurpunt

Dagelijks bestuur

Guido Steenkiste

voorzitter@NPMeetjesland.be
09 377 46 82

Koen Martens

ondervoorzitter@NPMeetjesland.be
09 375 01 88

Wim Slabbaert

secretaris@NPMeetjesland.be
09 378 52 66

Steven Degraer

S.Degraer@mumm.ac.be
09 374 76 83

Ontmoetingscentrum en maatschappelijke zetel:

Stationsgebouw, K. Astridplein 1
9900 Eeklo • 09 377 93 00
info@NPMeetjesland.be

Openingsuren:

(Vetjes: ook documentatiecentrum geopend)
Maandag en dinsdag 10-12u en 13-16u
Woensdag 10-12u en 13-17u
Donderdag 10-12u en 13-17u
Vrijdag 10-12u en 13-18u

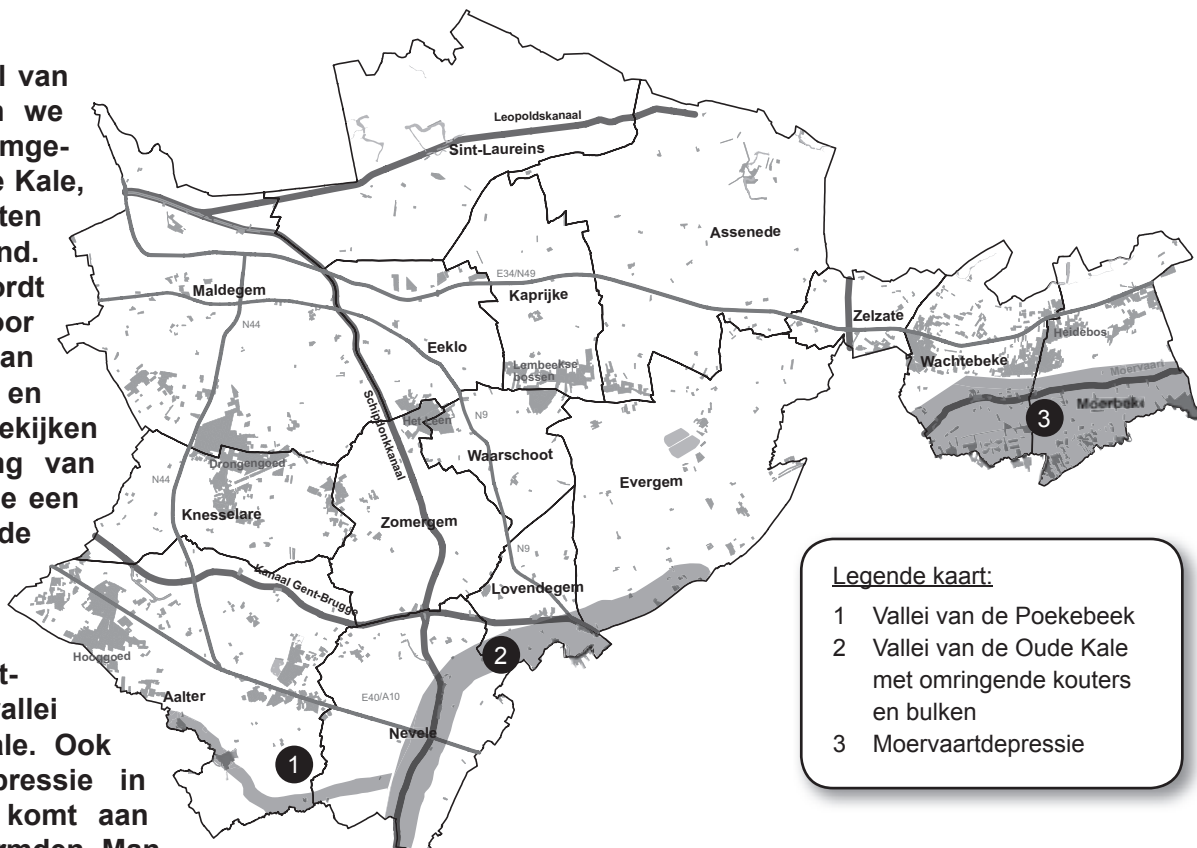
HET LANDSCAP IN HET MEETJESLAND (deel 4): HET LAND VAN KALE EN DURME

In het vierde deel van deze reeks gaan we dieper in op de omgeving van de Oude Kale, in het zuidoosten van het Meetjesland. Het landschap wordt er gekenmerkt door een afwisseling van kouters, bulken en meersen. We bekijken ook de omgeving van de Poekebeek, die een zijloop is van de Oude Kale en het kanaal Gent-Brugge dat gedeeltelijk werd uitgegraven in de vallei van de Hoge Kale. Ook de Moervaartdepressie in de Durme-vallei komt aan bod. Vroeger vormden Mandel, Kale en Durme immers één systeem, dat belangrijke hoeveelheden water afvoerde naar de Schelde. Door de aanleg van het kanaal Gent-Brugge, het Schipdonkkanaal en het kanaal Gent-Terneuzen en door de afkoppeling van de Mandel werd het systeem echter totaal gewijzigd.

De Vlaamse Vallei

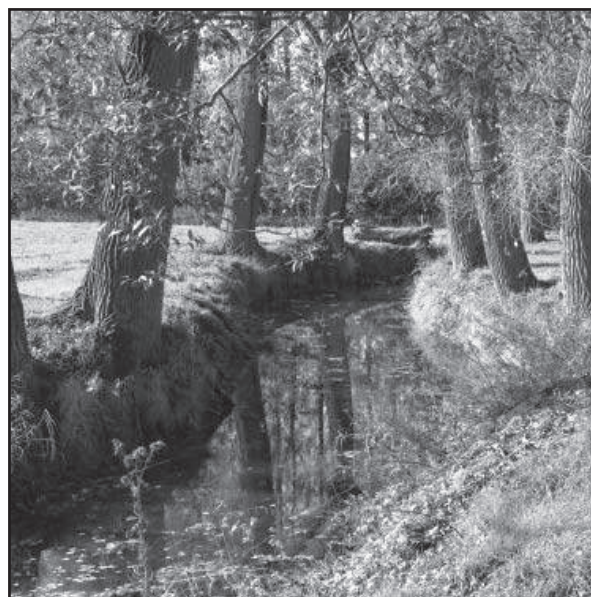
Tijdens de periode van de ijstijden werd in Vlaanderen door de oer-Schelde en -Leie een diepe vallei uitgeschuurd, die regelmatig gedeeltelijk terug werd opgevuld. Vooral op het einde van de voorlaatste ijstijd was de uitschuring zeer belangrijk. De zogenaamde Vlaamse Vallei had een diepte van 20-30m en strekte zich uit tussen het huidige Maldegem en Stekene. Ze liep in noordelijke richting om nabij het huidige Eeklo uit te monden in de zee. Een zuidelijke uitloper splitste zich in de Scheldevallei en de Leievallei. In oostelijke richting was er een uitloper tot bij Mechelen. De oer-Schelde en -Leie bestonden uit een verwilderd rivierensysteem met een kluwen van vertakkingen.

De voorlopers van Oude Kale en Durme waren zijarmen van het verwilderd rivierensysteem. De Mandel was de bovenloop van de Oude Kale. De voorlopers van ondermeer de Poekebeek en de Hoge Kale waren zijlopen van de Oude Kale. Aangezien de bodem van de Vlaamse Vallei toen heel wat lager lag dan momen-

Legende kaart:

- 1 Vallei van de Poekebeek
- 2 Vallei van de Oude Kale met omringende kouters en bulken
- 3 Moervaartdepressie

De Oude Kale: vroeger stonden hier geen bomen
(foto: Alain Devreese)

teel het geval is, hadden de beken destijds een sterk verval en lagen de beekvalleien diep verzonken in het landschap.

Reeds rond 3.000 vC gingen zich mensen vestigen langs de Oude Kale. Dit ging aanvankelijk gepaard met slechts zeer kleinschalige landbouw.

Later werd de Vlaamse Vallei gedeeltelijk terug opgevuld door de zee en werd materiaal afgezet door het verwilderd rivierenstelsel. Op het einde van de laatste ijstijd werd het geheel bedekt met een laag materiaal, door de wind aangevoerd vanuit de Noordzee die toen droog lag. Dit is het zogenaamde dekzand. Door de opvullingen is er in het huidige reliëf nauwelijks nog iets te merken van de eens zo diepe Vlaamse Vallei.

Een nieuwe weg naar zee

Tijdens de eindfase van de laatste ijstijd zorgde de wind voor een herwerking van het zandoppervlak en werden oost-west gerichte dekzandruggen gevormd. Tussen Maldegem en Stekene werd een belangrijke dekzandrug gevormd, die zorgde voor een afdamming van de Vlaamse Vallei. De Schelde en haar bijrivieren konden hun water niet langer afvoeren naar het noorden. De Schelde vond geleidelijk aan een nieuwe weg naar zee via Antwerpen en de Kale vond via de Durme een uitweg naar het oosten. De rivieren hadden niet langer een verwildeerde loop, maar schuurden meanders uit in een brede vallei die, vooral langs de oostzijde, begrensd werd door steilranden.

Moeraskalk en veen

Waarschijnlijk functioneerde de Oude Kale tussen 11.000 en 9.000 vC als een bijrivier van de Leie, via een verbinding ter hoogte van Bachte-Maria-Lerne. De Oude Kale waterde hierdoor tijdelijk af in zuidelijke richting en het noordelijk deel van de beek viel stil. Door een gebrek aan afwatering bleef er water staan aan de voet van de grote dekzandrug, in de natuurlijke laagte van Moerbeke-Wachtebeke (die nu gekend staat als de Moervaart-depressie). Er ontstond daar een groot moeras. In de depressie van Vinderhoutte was een gelijkaardig moeras

dat echter rond 10.000 vC al terug droog viel, vermoedelijk doordat een meander van de Leie er het water uit wegtrok.

De waterplassen waren meestal enkele meters diep en het water was vrij kalkrijk, doordat de zanden uit de laatste ijstijd toen nog kalkhoudend waren. Het water warmde snel op en er groeide een weelderige vegetatie van onderwaterplanten en planten met drijvende bladeren. De planten gebruikten meer koolstof dan er tijdig kon worden aangevoerd en het water werd steeds basischer (van CO₂ over HCO₃⁻ naar CO₃²⁻). Uiteindelijk sloeg calciumcarbonaat (CaCO₃) neer. Bepaalde plantensoorten waren bovendien in staat om nagenoeg alle koolstof uit de waterbodem te onttrekken, waardoor zich een minerale moeraskalkbodem vormde.

Door deze afzettingen werden de plassen steeds ondieper. Op een bepaald moment konden zich aanzienlijke hoeveelheden in de plasbodem wortelende moerasplanten vestigen. Deze staken in de zomer met hun bladeren boven de watertafel uit en konden grote hoeveelheden CO₂ uit de lucht halen. Hierdoor veranderden de chemische processen. Er heerste zuurstofarmoede in de waterbodem en de afgestorven moerasplanten konden niet tijdig worden afgebroken. Het organisch materiaal werd opgestapeld op de bodem en veenvorming trad op.

Rond 9.000 vC nam de Oude Kale opnieuw haar oude loop in, via de Durme. Het water stroomde weer door de depressie naar de Schelde en het moeras van Moerbeke-Wachtebeke geraakte ontwaterd. Vanaf ongeveer 8.000 vC waren de klimaatomstandigheden zodanig dat neerslag en verdamping nagenoeg in evenwicht waren. De rivieren voerden nauwelijks nog water af en werden opgevuld met veen.

Kouters, bulken en meersen

Reeds rond 3.000 vC gingen zich mensen vestigen langs de Oude Kale. Dit ging aanvankelijk gepaard met slechts zeer kleinschalige landbouw. De ontginning van de streek begon pas echt in de 6de en 7de eeuw.

De eerste gronden die gecultiveerd werden, waren gelegen op lage rugjes, gevormd door de wind tijdens de eindfase van de laatste ijstijd. Deze microrugjes bestonden uit licht lemig zand en staken enkele meters boven de omgeving uit. Ze werden gekenmerkt door een goede drainage. De akkers werden aanvankelijk door de verschillende boeren gemeenschappelijk en gelijktijdig bewerkt. Levende afsluitingen waren overbodig en de percelen werden slechts door een ploegvoor van elkaar gescheiden. Het landschap werd aldus gekenmerkt door grote percelen en openheid. Vanaf de 10de-11de eeuw werden deze uitgestrekte, aaneengesloten akkers 'kouters' genoemd.

Op de laaggelegen overstromingsvlakten langs de beken lagen graslanden, die 'meersen' werden genoemd. Het hooi dat ze opleverden diende als wintervoedsel voor het vee. Regelmatige slibdepositie tijdens overstromingen en een specifieke waterhuishouding zorgden er voor dat deze gronden vruchtbaar bleven zonder bemesting. Deze natte graslanden vormden een vrij open

De lange, smalle percelen in de meersen van de Oude Kale worden tegenwoordig vaak omzoomd door knotwilgen (foto: Chantal Martens)

TE VELDE

De Kalevallei vanuit de lucht: de lange, smalle percelen in de meersen zijn duidelijk zichtbaar (foto: Ludo Goosens)

landschap. Ze waren in de eerste plaats te nat voor veel bomen en schaduw was ook negatief voor de productie. Bovendien dienden ze na het hooien als gemeenschappelijke weide, zodat afsluitingen niet wenselijk waren.

Toen op het einde van de 11de eeuw de bevolking sterk toenam, werd ook gestart met de ontginning van de lager gelegen gronden, die minder goed gedraineerd waren dan de kouters maar anderzijds niet zo nat en voedselrijk waren dat ze als meersen konden gebruikt worden. Het bos werd er gerooid. Door de weinig planmatige aanpak hadden de landbouwpercelen die gecreëerd werden een onregelmatige vorm. De percelen werden doorsneden door grachten en waren omzoomd met houtkanten. Regelmatig werd ook vlechtwerk toegepast. Gebruik van het wisselstelsel zorgde ervoor dat de gronden afwisselend dienst deden als akker en als grasland. De levende afsluitingen hielden het vee aanvankelijk in de eerste plaats buiten de akkerpercelen. Met het wegvallen van de dagelijkse veedrift (en bijhorende 'koejongens') werden ook de permanente graaslanden meer en meer behaagd. Bovendien speelden ze een rol bij de verdamping van water op natte gronden en leverden ze brand- en gereedschapshout. Lokaal werd dit landchapstype 'bulken' genoemd.

Als gevolg van de verzelfstandiging in de landbouw werden nu ook de meersgronden opgedeeld. Veel gronden werden verdeeld in lange, smalle percelen (loodrecht op de waterloop), omdat iedereen er een stuk van wilde gebruiken. Waar de gronden in het bezit waren van grootgrondbezitters kwamen grotere, blokvormige percelen voor.

De vroege ontginningen hebben landschappelijk voor de Vallei van de Oude Kale veel betekend. Ontbossingen leidden ertoe dat beken en rivieren terug meer water te verwerken kregen. Er werden ook meer bodemdeeltjes naar de waterlopen uitgespoeld. Overstromingen namen toe en grote hoeveelheden materiaal (vaak klei) werden afgezet in de valleien. Met die afzettingen is ook de veenvorming vrijwel gestopt.

De Poekebeek

De Poekebeek ligt buiten de Vlaamse Vallei en doorsnijdt het Plateau van Tielt. Door het grotere verval stroomde het water in de Poekebeek veel sneller dan in de Oude Kale, waardoor de vallei vrij diep werd ingesneden in het landschap. Net zoals langs de Oude Kale, lagen ook hier in de vallei natte meersen. En op de hoger gelegen, goed gedraineerde zandleembodems bevonden zich grote akkers.

De Hoge Kale en het kanaal Gent-Brugge

Ten oosten van Beernem lag aanvankelijk de Hoge Kale die richting Gent liep. Tussen Lovendegem en Vinderhoutte mondde deze uit in de Oude Kale. Ten westen van Beernem lag de Zuidleie die haar water afvoerde richting Brugge.

Al vroeg kloegen de Bruggelingen erover dat de Zuidleie en haar bijriviertjes niet voldoende vers water aanvoerden. Ze wilden graag extra water uit het stroombekken

De Poekebeek (foto: Marie-Paule De Poorter)

van de Hoge Kale afleiden richting Brugge. Bovendien wilden ze aansluiting op het netwerk van bevaarbare waterlopen in het Gentse. Daarom voerden ze reeds vóór 1300 graafwerken uit om de Zuidleie en Hoge Kale met elkaar te verbinden. Het verkeer verliep er echter moeilijk: de kleine schuiten moesten op heel wat plaatsen sluisjes passeren, wat steeds voor oponthoud zorgde. Pas toen in 1604 de Westerschelde als scheepsroute door de Hollanders geblokkeerd werd, ontstond eensgezindheid tussen de Vlaamse steden over een kanaal dat Gent, Brugge en Oostende met elkaar en met de zee zou verbinden. Na vele moeilijkheden werd het kanaal Gent-Brugge voltooid in 1624. Tussen Merendree en Lovendegem werd het water van de Oude Kale via een duiker onder het kanaal geleid.

Het kanaal vormde al snel een belangrijke transportweg. De schuiten werden voortgetrokken door paarden of mensen van op de trekweg op de kanaaloever. Het verkeer verliep nu vlot omdat er geen sluizen meer waren.

In de meersen zien we vaak nog de typische lange en smalle percelen, van elkaar gescheiden door grachtjes. Tegenwoordig zijn ze vaak omzoomd door knotwilgen, die hier historisch eigenlijk niet thuishoren.

Doordat het kanaal werd uitgegraven in het dal van 2 natuurlijke waterlopen, kende het een zeer kronkelend verloop. Naarmate de schepen later groter werden, werd het kanaal steeds verder verdiept en verbreed en werden belangrijke bochten afgesneden. Nog tot op de dag van vandaag vinden regelmatig verbeteringswerken plaats.

De Sassevaart en het Nevelsch Vaardeken

In 1563 voltooide Gent de Sassevaart (nu het kanaal Gent-Terneuzen). Sindsdien waterde de Oude Kale af in die vaart.

In 1751-1752 werd van Nevele tot Merendree, evenwijdig aan de Oude Kale, een kanaaltje gegraven, dat de naam Nevelsch Vaardeken of Nieuwe Kale kreeg. Hierbij werd de Poekebeek afgesneden van de Oude Kale. In de 19de eeuw werd dit Vaardeken opgenomen in de bedding van het Schipdonkkanaal dat het overtollige water van de Leie moest afvoeren naar de Noordzee bij Heist.

Sporen in het huidige landschap

Tussen Merendree en Vinderhoute meandert de Oude Kale met in de vallei haar meersen nog steeds door het bulken- en kouterlandschap. In de meersen zien we vaak nog de typische, lange en smalle percelen die van elkaar gescheiden zijn door grachtjes. Tegenwoordig worden ze vaak omzoomd door knotwilgen, die hier historisch eigenlijk niet thuis horen. Hier en daar vinden we nog relictten van de dotterbloemhooilanden die hier vroeger zeer algemeen waren. Een aantal van deze waardevolle relictten heeft Natuurpunt in beheer en/of eigendom.

Buiten de eigenlijke vallei wisselen de grote, open akkers van de kouters af met de bulken die gekenmerkt worden door een dicht netwerk van sloten, houtkanten en knobomenrijen. Op vele plaatsen is er een steile overgang tussen de natte meersen en de kouters die op de microrugjes liggen. De bodemkundige en hydrologische verschillen tussen kouters, bulken en meersen zorgen voor een grote diversiteit in fauna en flora. De vele knotwilgen vormen een leefgebied voor steenuil en gekraagde roodstaart.

Kanaalberm in Knesselare langs het kanaal Gent-Brugge (foto: Andy Van Kerckvoorde)

TE VELDE

De Oude Kale tussen Merendree en Vinderhoute (foto: Chantal Martens)

Uitgestrekte akker op de kouter (foto: Chantal Martens)

Ook ter hoogte van Evergem liggen langs de Oude Kale graslanden waarin nog soorten voorkomen als dotterbloem, holpijp, pijptorkruid en tweerijige zeggen. Dit gebied wordt 'de Kiekebossen' genoemd, hoewel het graslanden betreft. Natuurpunt heeft er een aantal percelen aangekocht en probeert er nu de dotterbloemhooilanden van weleer te herstellen.

In de vallei van de Oude Kale liggen tegenwoordig ook verschillende opgespoten terreinen. Hier mag de natuur haar gang gaan en ontstaat spontaan een begroeiing met wilgen, vlier en elzen.

Moeraskalk en veen bepalen de natuurwaarden in de Moervaartdepressie. Soortenrijke dotterbloemhooilanden, bloemrijke ruigtes, moerassen en broekbosjes wisselen er elkaar af. Tot de bijzondere planten van dit gebied behoren zeker lidsteng en watergentiaan. Een zeldzame insectensoort die hier voorkomt is de moeras-sprinkhaan.

In de Poekebeekvallei liggen heel wat vochtige graslanden die vol pinksterbloemen staan. In het kasteeldomein van Poeke liggen laaggelegen bosjes, waar het histo-

rische hakhoutbeheer tegenwoordig terug in ere wordt hersteld. Door de bomen en struiken ongeveer om de 8 jaar op geringe hoogte af te zetten, komt tijdelijk veel licht op de bosbodem terecht en kan zich een uitbundige voorjaarsflora ontwikkelen. De bosbodem wordt er tijdens de lente dan ook bedekt door een geel-wit tapijt van speenkruid en bosanemoon. Ook slanke sleutelbloem bloeit er uitbundig en vogelsoorten zoals wielewaal en bosuil hebben hier hun leefgebied. Het park is bovendien het leefgebied van heel wat soorten vleermuizen.

Het kanaal Gent-Brugge kent nog steeds een vrij kronkelend verloop, in tegenstelling tot kanalen van recentere datum. In afgesneden meanders krijgt de natuur volop de kans. De zuidgerichte bermten zijn belangrijk voor soorten van schrale, droge graslanden en voor warmteminnende insecten.

Chantal Martens

Met dank aan Alain Devreese, Gaea Rysselaere, Wim Slabbaert en Antoon Verhoeve voor het nalezen van de tekst.

Bronnen

Anoniem 1995 *Het Meetjesland Natuurlijk*. NLM vzw, Eeklo

Bogaert G 1998 *Van Dotterbloem tot ossentong: landschap en natuur in de vallei van de Oude Kale*. De Ratel vzw, Nevele

De Moor G en Pissart A 1992 *Het reliëf*. In: *Geografie van België*. Gemeentekrediet, Brussel

Martens C en Rysselaere G 2004 *Natuur in het Meetjesland (powerpoint-presentatie)*. NLM vzw, Eeklo

Notteboom H (red.) 2008 *De Lieve tscoenste juweel dat de stede heeft*. Tijdelijke vereniging De Gentsche Lieve, Wondelgem

Schaeck G In en om de Kalevallei. www.landvannevele.com

Slabbaert W 2005 *Gaversystemen: van moeraskalk tot bevoeid dotterhooiland*. West-Vlaamse Natuurstudiedag – samenvatting van de voordrachten

Slabbaert W, Verhaeghe F, Tys D 2008 *Waterrijke gebieden in Vlaanderen. Natuur op cultuurhistorische basis. Van waterrijk over waterziek naar waterrijk*. *Ons Heem* 61(2)

Verbruggen C, Denys L en Kiden P 1991 *Paleo-ecologische en geomorfologische evolutie van Laag- en Midden-België tijdens het Laat-Kwartair*. *De Aardrijkskunde* 3: 357-76

Vaak is er een steile overgang tussen de natte meersen en de kouters die op microrugjes liggen (foto: Chantal Martens)